

„Ook in
r.k.-kerk
is het
pijp-orgel
aan het
verdwijnen”

„Na zo'n
ingrijpende
restauratie
kan orgel
weer dertig
jaar mee”

„Ik moet in rust kunnen werken”

RIJSSEN - Juist in deze laatste weken voor kerstmis is het voor Rijssenaar J. de Olde aan de Enterstraat 133 bijzonder druk. De 47-jarige specialist in kerkorgels moet namelijk in heel veel kerken het pijpmechanisme voor de kerstdagen nog in de juiste stemming brengen. „Wij zijn al bezig geweest bij een christelijk gereformeerde kerk in Enschede en bij een Hervormde Kerk in Glanerbrug”, vertelt hij „Helaas zal het niet mobielijk zijn de restauratie van het orgel in de Rijssense Noorderkerk van de Gereformeerde gemeente, voor kerst gereed te hebben. Dat is een veelomvattend karwei. Alle membranen moeten worden vernieuwd. Het orgel dient te worden schoongemaakt. Er zijn diverse scheuren die moeten worden gedicht. Verder moet er veel worden gedemonteerd en opnieuw gemonteerd aan het pijpwerk. We moeten ook nog wat wijzigingen aanbrengen in het pijpmechanisme.

De heer De Olde is ervan overtuigd dat na zo'n ingrijpende restauratie een goed orgel zeker weer dertig jaar mee kan. Maar dan moeten wel twee maal per jaar de membranen weer worden nagekeken. Vlak voor de echte winter begint heeft hij het er altijd druk mee. „Membranen zijn kleine leren kussentjes. Die moeten van tijd tot tijd nogal eens vervangen worden. Gebeurt dat niet regelmatig dan gaat dat ten koste van de toon en het geluid”, legde hij uit. Het orgel in de Noorderkerk van Rijssen werkt pneumatisch, dus onder winddruk. Dan luistert het mechanisme altijd bijzonder nauw. Wanneer in zo'n pijporgel nieuwe onderdelen zijn aangebracht en reparaties zijn verricht moet altijd het hele instrument weer op nieuwe geïntoneerd worden.

Ofschoon de Rijssense kerkorgel-specialist met veel liefde over zijn vak spreekt en een pijporgel tot in de kleinste onderdelen kent, ligt zijn werk toch voornamelijk in de elektronische instrumenten. Die worden de laatste jaren steeds meer geperfectioneerd. Ook de toonzetting is niet meer zo blikkerig en machinaal, als in de eerste jaren van het elektronisch orgel. Langzamerhand zijn de orgels, die hun energie via het stopcontact krijgen, ook in de kerken ingeburgerd als volwaardige instrumenten. In de nieuwste typen is de klank ook al bijna niet meer te onderscheiden van die van het traditionele pijporgel. Bijna even warm en gloedvol klinkt die door de kerkruimten.

„Er zijn in Amerika elektronische orgels die werkelijk perfecte nabootsingen van het pijporgel genoemd kunnen worden” vertelt de heer De Olde. De meest verwerende organist is er enthousiast over. Als men de prijs vergelijkt met die van een orgel volgens de traditionele methode is dat ook gunstig. Ik schat dat een kerkorgel ongeveer op ruim 27000 gulden komt. Dat is natuurlijk toch nog een heel bedrag. Maar voor een kerkgemeente toch wel op te brengen”.

Minder onderhoud

Behalve de goedkopere aanschaf speelt ook het feit dat zo'n elektronisch orgel minder onderhoud nodig heeft, een rol. „Zo'n instrument is niet zo gevoelig voor weertinvloeden”, zegt Rijssenaar de Olde. „Terwijl toch geen andere manier van bespelen nodig is. De aanslag is precies dezelfde als bij een pijpmechanisme”. Het elektronische orgel voor particulier gebruik heeft de laatste jaren een geweldige opmars gemaakt. Daar heeft hij het dan ook nog druk mee. Ook harmoniums worden in Rijssen en omgeving nog veel bespeeld. Zo'n harmonium heeft balgwerk, dat te vergelijken is met een gebruikelijk kerkorgel. Ook dit vereist nauwkeurig onderhoud. Juist nu zoveel hulzen centraal verwarmd worden is het noodzakelijk dat regelmatig het luchtmechanisme wordt geïnspecteerd.

„Centrale verwarming in kerken zijn natuurlijk comfortabel voor de bezoekers. Maar voor een orgel dat via pijpen werkt, kan het funest zijn. Dan is er wel degelijk voortdurende controle nodig. Wij hebben vooral veel werk gehad in die koude winterperiode. Er is toen uiteraard veel gestookt in de kerken. De ruimten waren beneden bijna niet warm te krijgen. Maar de orgels die hoog geplaatst waren, hadden er erg van te lijden”.

Voldoende vocht

De heer De Olde raadt kerkorganisten aan hun instrument niet aan te droge lucht bloot te stellen. Men moet altijd zorgen voor voldoende luchtvochtigheid. Dan is de kans op uitdroging van het houtwerk en de leren membranen het kleinst. „Na zo'n lange wintertijd komen er bij ons veel klachten over de kwaliteit van kerkorgels binnen”, aldus de heer de Olde. Belangrijk is ook dat bij restauratie van kerkorgels geen haastwerk komt. „Je moet in alle rust bezig kunnen zijn” weet de orgelkenner uit Rijssen. Het werk wordt zoveel mogelijk in de kerk zelf gedaan. Wel zullen we, als er heel ingrijpende vernieuwingen worden aangebracht, een of meer delen van het orgel moeten verwijderen en in de werkplaats moeten nakijken. Dat is natuurlijk een dure aangelegenheid. We proberen dat zoveel mogelijk te vermijden. Nee, wij gaan ons ook niet haasten met dat orgel in Rijssen. Het zal niet voor Kerstmis klaar zijn. Na de feestdagen, als het werk in andere kerken achter de rug is, wordt weer volop aan de Noorderkerk gewerkt”.

Precies elf jaar

Komende kerst is J. de Olde precies elf jaar in Rijssen. Sinds 1956 heeft hij een eigen bedrijf. Dat was eerst in Enschede gevestigd. Maar daar bleek op de duur het pand ongeschikt te zijn. Van jongsaf aan heeft De Olde altijd in de kerkorgelgebouw gewerkt. Hij begon in Enschede als leerling van de heer H. Vierdag, een bekend orgelspecialist. Daar leerde hij tot zijn militaire diensttijd alle kneepjes van het vak. Hij ging na zijn dienstplicht te hebben vervuld nog enkele jaren werken bij de firma Koppejan in Veenendaal. In 1956 kreeg hij kans in Enschede een eigen zaak te beginnen. „Het werd daar op de duur wat moeilijk”, vertelt hij. „Een werkplaats van een orgelbouwer moet groot en hoog zijn. De orgelgebouw moet er ruim in kunnen staan. In Enschede ging dat niet. Na enige tijd zoeken kon ik in Rijssen wel wat vinden. De ruimte is geschikt gemaakt voor ons werk. En nu al elf jaar hebben wij veel opdrachten voor orgelbouw uit heel het land”.

Zeeland

Vooraf vanuit Zeeland bereiken hem veel orders. De Olde uit Rijssen leverde onder meer kerkorgels in Krabbendijke voor de Gereformeerde

kerk in Hoedekenskerke voor de Gereformeerde Gemeente en de Hervormde kerk in Kamperveen. In Twente is hij ook goed thuis. Orgels van de Rijssense firma de Olde staan onder meer in de gereformeerde kerk van Goor, de Oranjekerk van Rijssen, de Oud Gereformeerde Kerk in Vriezenveen en in Hardenberg in de Gereformeerde Kerk Vrijgemaakt. Ook in de Christelijke Gereformeerde Kerk in Enschede en in de Hengelose Gereformeerde kerk Vrijgemaakt heeft hij het orgel geplaatst.

Belangrijk is ook dat bij restauratie van kerkorgels geen haastwerk komt. „Je moet in alle rust bezig kunnen zijn” weet de orgelkenner uit Rijssen. Het werk wordt zoveel mogelijk in de kerk zelf gedaan. Wel zullen we, als er heel ingrijpende vernieuwingen worden aangebracht, een of meer delen van het orgel moeten verwijderen en in de werkplaats moeten nakijken. Dat is natuurlijk een dure aangelegenheid. We proberen dat zoveel mogelijk te vermijden. Nee, wij gaan ons ook niet haasten met dat orgel in Rijssen. Het zal niet voor Kerstmis klaar zijn. Na de feestdagen, als het werk in andere kerken achter de rug is, wordt weer volop aan de Noorderkerk gewerkt”.

In lang niet alle gevallen zijn dat pijporgels. „Er is daar een sterke tendens naar elektronische instrumenten”, zegt de Olde. „Veel echte wijkkerken worden gebruikt voor verschillende gezindten. Dan heeft men met uiteenlopende kerkdiensten te maken. In zo'n geval is een elektronisch orgel een goede oplossing. Het is ook vaak een kwestie van financiën.”

Veel orgelbouwers

Nederland kent naar verhouding vrij veel gespecialiseerde kerkorgelbouwers, meent De Olde. Hij heeft het accent van zijn pakket dan ook gelegd op de elektronische sector. Zou blijken dat in de pijporgels een gebrek komt aan bouwers en restaurateurs dan kan hij, zodra de nood aan de man komt, direct overstappen op de traditionele methoden. Want de kneepjes van het vak kent hij van de hoogste tot de laagste toon. Hij constateert dat ook in rooms-katholieke kerken het echte pijporgel aan het verdwijnen is. Dat heeft onder meer te maken met de veranderde liturgie. Het Gregoriaanse begeleiden vereiste bepaalde voorzieningen aan een pijporgel die voor het begeleiden van gezangen en voor concerten niet nodig waren. „Toch kan voor dat begeleiden elk goed orgel gebruikt worden” is de mening van Rijssenaar De Olde. „In de vroegere rooms-katholieke diensten werd bij het orgel veel gebruik gemaakt van de holpijp. Die gaf een bepaalde klankkleur aan de muziek. Nu is dat niet meer zo in zwang”.

Geen mening

Als het gaat over de vraag welke klank De Olde zelf het mooiste vindt, heeft hij geen uitgesproken mening. „Elk orgel heeft een eigen karakter”, zegt hij. „De mensen denken wel eens dat dit bij een elektronisch systeem niet kan. Maar toch is het zo. Een elektronisch orgel kan wel degelijk mooi klinken. De ene organist bespeelt het heel anders dan een ander. Telkens kan men er nieuwe mogelijkheden aan ontdekken. Juist dat maakt dat het echte orgel nooit vervangen zal worden”.

Straks na de feestdagen wanneer alle kerkorgels in de buurt weer in kerststemming zijn, is Rijssenaar De Olde weer te vinden achter de manualen van het instrument in de Rijssense Noorderkerk. Met zijn sterk ontwikkeld muzikaal gehoor constateert hij felilloos hoe de toonzetting moet worden. En juist dat brengt een orgelbouwer zelf in de goede stemming”.